

Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»
Комунальний заклад «Кіровоградський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**Всеукраїнської науково-практичної
конференції, присвяченої 145-й річниці
від дня народження Григорія Ващенко**

Кропивницький
2023

УДК 37.091.3 : 37.018.7

*Рекомендовано до друку вченою радою
комунального закладу «Кіровоградський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»
(протокол від 28.03.2023 № 2)*

Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа» : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г. Ващенко, 15.03.2023 / уклад. О.Е. Жосан. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. – 286 с.

Рецензенти:

Ярослав Галета, доктор педагогічних наук, професор;
Ольга Волошина, кандидат педагогічних наук.

Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа», яка відбулася 15 березня 2023 року на базі комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського». Науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам.

Матеріали опубліковані в авторській редакції

© КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023
© Жосан О.Е., автори статей, 2023

ЗМІСТ

Дмитрук В.І. Вступне слово.....	7
Бабак О.П. Інфомедійна грамотність на уроках української мови та літератури як складова виховання громадянина-патріота.....	9
Баранов О.І. Національно-патріотичне виховання в педагогічній концепції Григорія Ващенка.....	14
Барліт О.О. Теоретичні ідеї, погляди й практичний досвід Григорія Ващенка та Софії Русової щодо національного виховання дітей та молоді.....	17
Батюк Н.В. Патріотичне виховання як наскрізний вектор виховної роботи серед здобувачів освіти старшого шкільного віку та НУШ.....	21
Блажеєва О.Д. Національно-патріотичне виховання учнів в умовах Нової української школи.....	25
Бондар І.М., Келембет Л.І., Фляк О.О. Розвиток громадянської та соціальної компетентностей дітей та молоді в контексті Нової української школи.....	30
Вітковська О.Д. Виховання патріотизму в учнів / учениць Нової української школи на засадах педагогіки партнерства.....	36
Войтко В.В. Григорій Ващенко про виховання та патріотизм української молоді.....	41
Волошина О.С. Ідеї патріотизму в модельних навчальних програмах «Етика».....	48
Вороніна Г.Л., Чуркіна В.Г. Тренінг як дієва форма професійного розвитку педагога-патріота.....	53
Гладун В.В. Національний характер українців у поглядах Григорія Ващенка.....	58
Гончаренко А.М., Дятленко Н.М. Ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним містом як основа патріотичного зростання.....	63
Добрянська О.М., Черненко І.О. Розвиток громадянських компетентностей на уроках математики в умовах воєнного стану.....	67
Довженко Т.О. Музейна педагогіка як засіб патріотичного виховання молодших школярів.....	72
Жосан О.Е. Основоположник української національної педагогіки.....	76

Жуков В. П., Іванченко Д.О. Виховна роль музично-дидактичних ігор національно-патріотичного спрямування у формуванні творчих умінь молодших школярів в умовах Нової української школи.....	85
Кендюхова А.А. Актуальність класифікації методів навчання Григорія Ващенко для розвитку Нової української школи.....	90
Клименюк Н.В. Формування громадянської компетентності в учасників освітнього процесу як чинник виховання патріотизму.....	98
Клочко О.О., Кінаш Л.С. Гуманітарно-волонтерські ініціативи для дітей, які мають статус внутрішньо переміщеної особи.....	103
Коломоєць Г.А., Малечко Т.А. Патріотичне та фізичне виховання учнів на уроках фізичної культури.....	109
Кравчук Л.В. Шляхи реалізації національно-патріотичного виховання на уроках у початковій школі.....	112
Кривенко О.Г. Актуальність ідей Григорія Ващенко у змісті викладання предметів духовно-морального спрямування у закладах освіти.....	118
Кривошопка Т.І., Супрунова І.В. Розвиток громадянської та соціальної компетентностей учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану через волонтерську діяльність.....	125
Кузьмова Т.М. Формування почуття патріотизму крізь призму освітніх програм з християнської етики, історії, громадянської освіти, правознавства.....	128
Лебедик Л.В. Розвиток інфомедійної грамотності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах воєнної агресії.....	133
Лях Н.Г. Використання платформи RENDERFOREST для створення медіаконтенту з національно-патріотичного виховання.....	139
Матвійчук О.Є. Місця пам'яті творця національної педагогіки Григорія Ващенко.....	143
Матяшук В.П. Патріотичне виховання випускника Нової української школи як чинник усіх перемог України	147
Могілевська В.М. Інфомедійна грамотність у гуртковій роботі.....	153
Мусійчук Є.В. Формування почуття патріотизму на уроках української літератури.....	160

Небитова І.А. Козацька педагогіка як засіб формування у молодших школярів ціннісного ставлення до Батьківщини.....	164
Неумитий В.М. Розвиток громадянської компетентності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану на уроках «Громадянської освіти».....	169
Одудько Л. І. Патріотичне виховання учнів початкових класів.....	175
Павлюх В.В. Використання ідей Григорія Ващенка щодо роботи з обдарованими учнями в умовах освітніх змін.....	179
Пипич Н.А. Виховання компетентних та відповідальних громадян в епоху цифрової інформації.....	186
Підчасов Є.В., Чепелєва Н.І. Психолого-педагогічні аспекти формування самосвідомості патріотичної молоді..	190
Пляка С.М. Інфомедійна грамотність педагога як передумова національно-патріотичного виховання.....	195
Поліщук Ю.В. Виховання громадянина-патріота шляхом формування інфомедійної грамотності на уроках історії в умовах Нової української школи.....	201
Ратушняк Н.М. Громадянська компетентність педагога: теоретичні та практичні аспекти.....	207
Ремех Т.О. Як навчати учнів основ Міжнародного гуманітарного права.....	212
Решетніков Ю.Є. Питання викладання курсів духовно- морального спрямування у контексті забезпечення національно-патріотичного виховання.....	217
Сєрих Т.М. Особливості використання інтерактивних онлайн-ресурсів з метою виховання громадянина- патріота.....	224
Стрельніков В.Ю. Розвиток громадянської та соціальної компетентностей фахівців у закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану.....	229
Сьома С.О. Використання інтерактивних плакатів у виховній діяльності закладу позашкільної освіти.....	236
Танько Т.П., Тарах Н.Г. Роль музейної педагогіки в патріотичному вихованні дітей дошкільного віку.....	242
Третяк О.П. Патріотичне виховання у творчій спадщині Григорія Ващенка.....	247
Федірко Ж.В. Медіаосвіта – фундаментальна складова виховання патріотизму в моделі випускника Нової української школи.....	251

Федунь М.Р. Нова українська школа у контексті суголося думок Григорія Ващенка і Костянтини Малицької про освіту та виховання.....	256
Хозраткулова І.А. Розвиток соціального інтересу здобувачів освіти під час воєнних подій.....	260
Чехратова О.А. Виклики та можливості інфомедійної грамотності у сучасній системі освіти і виховання.....	264
Шуляр В.І. Модель формування істинного патріота Нової української школи й сучасне літературне заняття....	268
Яценко В.С. Виховний характер навчання географії та її основні функції в умовах воєнного стану.....	271
Яценко Т.О. Національно-патріотичний компонент навчання української літератури в реаліях Нової української школи.....	276
Відомості про авторів.....	281

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Доповідь присвячена питанню національно-патріотичного виховання на уроках у початковій школі. Спираючись на проведені дослідження, автор робить висновок щодо змін, що відбулися у національно-патріотичному досвіді школярів протягом тих восьми років, коли триває війна в Україні. Розкриває психолого-педагогічні умови національно-патріотичного виховання учнів початкової школи та засоби його ефективної реалізації.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, початкова школа, молодший шкільний вік.

The report is devoted to the issue of national-patriotic education in primary school classes. Based on the conducted research, the author draws a conclusion regarding the changes that occurred in the national-patriotic experience of schoolchildren during the eight years of the war in Ukraine. It reveals the psychological and pedagogical conditions of the national-patriotic education of primary school students and the means of its effective implementation.

Key words: national-patriotic education, patriotism, primary school, junior school age.

Вступ. Проблема національно-патріотичного виховання підростаючого покоління не є новою. Але особливої актуальності ця проблема набула в наші дні, коли Україна у стані війни, коли український народ у нелегкій боротьбі з ворогом відстоює свою територіальну цілісність, волю, незалежність, а почуття патріотизму кожного українця щоденно піддається серйозним випробуванням. Але навіть зараз не все так однозначно в українському суспільстві. Навіть під час війни спостерігаємо ситуацію, коли Батьківщина у всіх одна, а ставлення до неї, на жаль, різне. Так, час від часу виникають суперечки навколо питання, якою мовою розмовляти, розуміння значення для людини рідної мови. Дехто хизується, що втік з країни і не піде на війну, щоб захищати Україну. Чи не щодня чуємо інформацію про затримання колаборантів. Особливо стає прикро і боляче, коли колаборантами стають педагоги – саме ті люди, які займалися навчанням і вихованням дітей.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік є періодом входження в соціальну зрілість. На цьому етапі активно формується світогляд, розвивається емоційно-вольова, пізнавальна та потребнісна сфери дитини, формується продуктивний досвід спілкування, закладаються основи стійких громадянських якостей особистості. І тут важливо не упустити час. Першочерговими завданнями сучасної педагогічної та психологічної науки на шляху виховання громадян України є прищеплення їм високих морально-етичних якостей, формування глибокої національної свідомості та самосвідомості. Як підкреслював Г. Ващенко, «патріотизм має бути свідомим». Разом з тим, на його думку, не потрібно нехтувати й стихійним патріотизмом, оскільки це «фундамент для патріотизму свідомого» [1, с. 295].

У 2014 році, коли Росія анексувала український Крим та почала війну на Донбасі, ми провели невелике дослідження серед учнів 2 – 11 класів. Запитували дітей, що таке патріотизм; хто такий патріот; чи вважають вони себе патріотами; у яких патріотичних заходах беруть участь їх родини. Як показало наше дослідження 2014 року, у школярів «патріотизм» найчастіше ідентифікується з любов'ю до Батьківщини, можливістю оберігати й захищати її, що демонструє однобічний підхід до розуміння поняття. Окрім того, як любов до Батьківщини втілюється і має втілюватися у щоденних вчинках, поведінці дорослих і дітей, усвідомлюють слабо. А якщо під керівництвом дорослих і беруть участь у певних заходах (наприклад, писали листи бійцям), то до кінця не змогли пояснити – навіщо. Можливо тому більша частина опитаних нами школярів себе патріотами не вважали і не змогли назвати людей, які є патріотами України. У 2022 році ми повторили своє дослідження з тією ж віковою групою дітей. Хочемо зауважити, що у дітей розширився діапазон розуміння поняття «патріотизм». Діти говорили не тільки про любов до Батьківщини, обов'язок оберігати й захищати її, а й про гордість за свою країну, її захисників і захисниць. Також у відповідях дітей звучало, що патріотизм, це коли ти пишаєшся, що є українцем чи україною, що розмовляєш українською мовою. Показово, що діти не тільки з ініціативи дорослих беруть участь у певних заходах, а й самі були ініціаторами таких заходів: збирали гроші на ЗСУ, робили малюнки, плели браслети, записували відео для наших воїнів, допомагали плести маскувальні сітки. Ми запитували дітей, навіщо вони це робили. Відповіді дітей були такими: щоб підтримати наших воїнів;

щоб допомогти захистити Україну; щоб у наших воїнів був хороший настрій; кожен має щось робити корисне, щоб перемогти ворога.

Як зазначається в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання» [3]. Національно-патріотичний компонент змісту навчання і виховання молодших школярів має стати пріоритетним у роботі кожного вчителя початкової школи.

Для формування патріотизму в початковій школі вчителю потрібно знати не тільки його сутність і зміст, а й ті внутрішні психолого-педагогічні компоненти, які у своїй сукупності виступають як носії зазначеної якості. Такими компонентами є когнітивно-інтелектуальний, мотиваційний, емоційно-почуттєвий, поведінковий і вольовий. Григорій Ващенко звертає увагу на таке: «шкільний, як і дошкільний період життя дитини мусить бути наповненим бадьорими, світлими переживаннями, щоб людина потім у зрілому або старечому віці могла з великою приємністю згадувати їх. Лише при цій умові дасть великі позитивні наслідки виховання свідомого патріота в нашої молоді» [1, с. 304].

А засобів для цього початкова школа має чимало: це і зміст навчальних предметів, курсів, позакласні заходи, які сприяють оволодінню системою знань, формуванню світоглядних орієнтацій та самосвідомості учнів; це і психологічна атмосфера в класі, школі; це і освітнє середовище, в якому знаходяться діти. Аналіз освітніх програм і підручників для початкової школи дозволяє зробити висновок, що в змісті закладені різноманітні можливості для здійснення національно-патріотичного виховання молодших школярів. Також ці можливості завжди можна розширити, якщо доповнити навчальний предмет матеріалом національно-патріотичного спрямування.

Українська мова. Впливовими засобами формування у дітей національної духовності, самосвідомості, патріотизму є рідна мова, фольклор, народні традиції. «Могутню роль у вихованні взагалі і у вихованні любові до Батьківщини відіграє слово, в першу чергу живе, а потім друковане» [1, с. 298], – зазначає Г. Ващенко. Рідна мова разом з народною етикою і мораллю, народною педагогікою сприяє формуванню таких рис майбутнього громадянина, як гуманність, добропорядність, патріотизм. У вирішенні питання національно-патріотичного виховання на уроках української мови хорошими помічниками стануть вправи на збагачення

словникового запасу учнів (етимологія, тлумачення, написання та вимова, застосування слів), підбір слів-синонімів, спільнокореневих слів, оскільки допомагають розкривати перед дітьми багатство рідної мови, її гнучкість, неповторність. *Наприклад: ввічливий – чемний, гречний, вихований, тактовний, обхідливий, коректний, делікатний, галантний, люб'язний* [2]. Використовуючи прислів'я та приказки, народні прикмети, варто акцентувати увагу дітей на спостережливості та мудрості українського народу. Вивчаючи тему «Власні і загальні іменники», можна запропонувати дітям дізнатися, що означають їхні імена і прізвища, обговорити, яке значення вони мають в житті людини. Розмову варто вести таким чином, щоб у дітей зароджувалося почуття поваги до свого імені, прізвища. Якщо під час уроку плануємо працювати з реченнями, текстами про красу, багатство і неповторність природи рідного краю, про малу батьківщину і велику, яка називається Україна, багату історію України, славних українців, робота має спрямовуватися на виховання почуття гордості за свою країну, її людей і за те, що ти живеш на цій землі і звешся українцем/українкою. Наприклад,

- *Нестор – давній літописець,*

Навіки славетним став,

Рідне слово УКРАЇНА

Він уперше написав. (О. Лупій)

- *За різними даними українською мовою розмовляють від сорока до сорока семи млн. осіб. За останніми дослідженнями лінгвістів, нині у світі існує 6809 мов. За оцінками міжнародних експертів, українська мова у вінку світових мов за кількістю носіїв посідає 28 місце.*

- *Окрасою Києва є ботанічні сади. Далеко не кожне місто може похвалитися таким садом. А в Києві їх аж два!*

- *Кияни по праву можуть пишатися своїм метрополітеном. Адже станція «Арсенальна» є найглибшою станцією метрополітену у світі. А «Золоті ворота» увійшла до списку найгарніших станцій Європи.*

Літературне читання. На уроках літературного та позакласного читання варто знайомити молодших школярів з віршами, оповіданнями, казками, легендами про рідний край, рідну мову, традиції і культуру народу: його символи, обереги, звичаї, свята, розповідати дітям про видатних українців, героїв своєї країни.

Українською говори
(Валентина Бондаренко)

Чи живеш біля моря синього, Чи в степу, чи обіч гори, Ти не будь малоросом, сину мій, Українською говори. Чи ідеш міською дорогою, А чи стежкою на селі, Говори українською мовою, Бо живеш на своїй землі.	І не слухай ворожих натяків, Мов «забули за сотні літ», Це ж бо так, як забути матінку, Що пустила тебе у світ. Чуєш, як розмовляють соняхи, Як шумлять густі явори, Як від рідної мови сонячно? Українською говори!
---	---

Також корисними у національно-патріотичному вихованні будуть художні твори про хороші справи, красиві вчинки дітей.

Математика. Національно-патріотичне виховання на уроках математики можна реалізовувати через використання краєзнавчого матеріалу. Наприклад, учитель/учителька читає речення з числовими даними, які потрібно записати цифрами: *У Київське море випустили сто тисяч мальків, щоб відновити екосистему. У Києві, на Старокиївській горі росте стара липа. Говорять, що нараховує липа майже чотириста років. На сьогодні у Києві сто двадцять сім парків та п'ятсот скверів. На території України протікає шістдесят три тисячі сто дев'ятнадцять річок і струмків.*

Або пропонує дітям розв'язати задачі.

В Україні налічується 3219 малих річок, а середніх – 81. Скільки малих і середніх річок в Україні?

Довжина Дніпра – 2201 км, а Десна на 1075 км коротша. Яка довжина Десни?

А ще можна виконати й такі завдання. *Подивіться на схему Київського метрополітену та скажіть, скільки всього ліній він має? Яка найкоротша? Скільки станцій вона містить? Що можете сказати про синю і червону лінії? По скільки станцій на кожній з них? Скільки всього станцій у Київському метрополітені? Київський метрополітен було відкрито 6 листопада 1960 року. Скільки років метрополітену?*

Образотворче мистецтво. Основною освітньою метою занять з образотворчого мистецтва є розвиток у дитини художніх здібностей, вміння бачити, переживати, співпереживати, відображати свій внутрішній світ, явища навколишньої дійсності через художній образ, вивчення творчості художників. Адже не

можна пробудити почуття Батьківщини без сприйняття і переживання краси навколишнього світу.

Національно-патріотичне виховання учнів засобами образотворчого мистецтва передбачає формування в єдності художньо-естетичних образів, патріотичних почуттів, свідомості і поведінки на основі активної образотворчої творчої діяльності учнів. Наприклад, краще запам'ятати кольори і, разом з тим, познайомитися з містами України молодшим школярам допоможе віршик Володимира Верховеня «Кольорові міста».

Мов дивна мапа, олівці: <i>Червоний</i> – місто Чернівці. <i>Оранжевий</i> – Одеса-мама, Хоч кольорів там – ціла гама! Нас кличе <i>жовтий</i> без утоми До себе в гості у Житомир! Як на ланах зелене збіжжя, <i>Зелене</i> місто Запоріжжя.	А старовинний Борислав <i>Блакитну</i> барву нам прислав. По <i>синій</i> навіть важкодуми Спішать мерщій куди? У Суми. Лиш <i>фіолетовий</i> і досі я Ще не назвав. Це ж – Феодосія! Всі кольори запам'ятати Поможуть вам міста, малята!
--	--

А якщо захочемо намалювати українські квіти чи рослини України, у пригоді стануть вірші Ганни Черинь та Олесі Тоцької.

Українські квіти

(Ганна Черинь)

Вийшли зрання на гуляння Українські діти, Їх стрічали і вітали Українські квіти. Ось волошки, сонні трошки, Синім шовком шиті, Ясноокі, чисто вмиті, Розбрелись по житі. Ось рожева конюшина, А на ній і коماشина, Що, не дивлячись на ранок, Їсть солодке на сніданок. На горбочку мак, В шапці, як козак. Він яскравий, як вогонь!	А бундючний – Бог боронь! Вміє задаватись так Тільки ще будяк! Там росте холодна м'ята (Добре пахне, як пом'ята), там шовковая трава Щось шепоче, як жива. А з травички – ніжні личка: То вже «Братик і Сестричка» У тих самих кольорах, Що на наших прапорах. Розбрелись по полю діти – Більші, менші і малі – Молоді яскраві квіти Української землі.
--	---

Рослини України (Олеся Тоцька)

Соняхи, жоржина, Айстри і шипшина, Васильки, ромашки, Лілії, волошки, Мальви, чорнобривці, Звіробій, чорниця, М'ята і калина, Маки, горобина,	Півники, брусниця, Грицики, суниця, Нагідки, космеї, Рожі, калатеї, Примули, малина, Рута та ожина – Це усе рослини Й квіти України.
--	---

Висновки. Які б слова не говорили і завдання не виконували, патріота виховає тільки патріот. Тому так важливо, щоб у дорослих, які опікуються питаннями національно-патріотичного виховання молодших школярів, був сформований високий рівень національно-патріотичної свідомості і громадянської компетентності та людської гідності. Адже,
Хто горнеться до чужого,
Того Бог карає,
Свої його цураються,
В хату не пускають (С. Воробкевич)

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів. Київ, видавництво «Школяр». 1999. 385 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К.: «Українська книга», 2000. 480 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата звернення: 10.03.2023).

УДК 37.01:37.09

Олександр Кривенко
м. Київ

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА У ЗМІСТІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Розкрито основні професійні погляди Григорія Ващенко на розбудову української національної освіти на християнських цінностях, які зберігають свою актуальність у змісті викладання предметів духовно-морального спрямування (далі – ДМС) у закладах освіти.